



ЛУК'ЯНЧУК
Людмила Володимирівна,
аспірантка
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН
(м. Київ)

**АКАДЕМІК М.М. ГРИШКО (1901–1964) – ГОЛОВА ВІДДІЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУК АКАДЕМІЇ НАУК УРСР**

Уперше досліджено науково-організаційну діяльність академіка АН УРСР М.М. Гришка на посаді голови Відділу сільськогосподарських наук Академії наук УРСР – предтечі сучасної Національної академії аграрних наук України, що наступного року відзначатиме своє 100-річчя. Розкрито доробок ученого у становленні та перших роках функціонування установи протягом 1946–1948 рр. Зосереджується увага на проблематиці досліджень, виниклих труднощах та шляхах їх подолання. Наведено ключові здобутки Відділу сільськогосподарських наук за визначений період. Систематизація одержаного фактичного матеріалу та досвід науково-дослідної роботи М.М. Гришка з метою вирішення першочергових проблем забезпечення потреб післявоєнної галузевої науки та дослідництва наприкінці 1940-х років певною мірою сприяли прогнозуванню сільськогосподарських досліджень у наступні десятиліття.

Ключові слова: академік АН УРСР М.М. Гришко, Відділ сільськогосподарських наук, Академія наук УРСР, аграрна наука, сільське господарство, повоєнна розбудова.

**THE ACADEMICIAN MYKOLA M. HRYSHKO (1901–1964) –
THE CHAIRMAN OF THE DEPARTMENT OF AGRICULTURAL
SCIENCES OF ACADEMY OF SCIENCES OF THE UKRAINIAN SSR**

For the first time the author has investigated the scientific and organizational activity of Mykola M. Hryshko as the chairman of the Department of Agricultural Sciences of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. It is the predecessor of the modern National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. Next year it will celebrate its 100th anniversary. The researcher revealed Mykola M. Hryshko's scientific heritage in the formation and the first years of the functioning of the

institution in 1946–1948. She paid attention on the problems of research, the encountered difficulties and ways to overcome them. The key achievements of the Department of Agricultural Sciences for this period are given. The systematization of the received factual material and experience of Mykola M. Hryshko's research work in order to solve the priority problems of ensuring the needs of postwar agricultural science and experimental case in the late 1940's to some extent contributed to the forecasting of agricultural research in the following decades.

Keywords: *the Academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR M.M. Hryshko, Department of Agricultural Sciences, Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, agrarian science, agriculture, post-war reconstruction.*

**АКАДЕМИК М.М. ГРИШКО (1901–1964) –
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ОТДЕЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК
АКАДЕМИИ НАУК УССР**

Впервые исследована научно-организационная деятельность академика АН УССР Н.Н. Гришко на должности председателя Отдела сельскохозяйственных наук Академии наук УССР – предшественника современной Национальной академии аграрных наук Украины, которая в следующем году отмечает свое 100-летие. Раскрыто наследие ученого в становлении и первые годы функционирования учреждения (1946–1948). Сосредоточивается внимание на проблематике исследований, возникших трудностях и путях их преодоления. Приведены ключевые достижения Отдела сельскохозяйственных наук АН УССР за указанный период. Систематизация полученного фактического материала и опыт научно-исследовательской работы академика М.М. Гришко с целью решения первоочередных проблем обеспечения потребностей послевоенной аграрной науки и опытного дела в конце 1940-х годов в некоторой степени способствовали прогнозированию сельскохозяйственных исследований в последующие десятилетия.

Ключевые слова: *академик АН УССР Н.Н. Гришко, Отдел сельскохозяйственных наук, Академия наук УССР, аграрная наука, сельское хозяйство, послевоенное восстановление.*

Перегортаючи сторінки еволюційного поступу Національної академії аграрних наук України, що наступного року відзначатиме свій віковий ювілей, в чергове звертаємо увагу на видатних особистостей, блискучих фундаторів, які стояли у витоків становлення й розвитку галузевої академічної думки. Серед них слід виділити внесок академіка Академії наук УРСР Миколи Миколайовича Гришка (1901–1964) – ученого, педагога, організатора

сільськогосподарської дослідної справи в галузі генетики, селекції та акліматизації рослин.

У результаті здійснених історичних розвідок було встановлено, що М.М. Гришко причетний до створення предтечі Національної академії аграрних наук України – Відділу сільськогосподарських наук у структурі Академії наук УРСР (1945–1956). За словами сучасного дослідника історії аграрної науки академіка НААН В.А. Вергунова, «Велика» академія мала «... найбільший організаційний вплив... в житті галузевої академічної науки... саме в період 1945–1956 рр., що було природно, оскільки всі складники країни потребували якнайшвидшої взаємодії при відновленні народного господарства після Другої світової війни» [1, с. 208–209].

Історіографія проблеми засвідчила про наявність наукових праць, присвячених вивченню питань розвитку аграрної науки у зазначений період [2–4]. Наукову зацікавленість становлять збірники документів і матеріалів: «Історія Національної академії наук України. 1946–1950» [5], «Відділ сільськогосподарських наук Національної академії наук України (1945–1956)» [6] та «Організація наукового забезпечення сільськогосподарської галузі УРСР у 1946–1956 роках» [7]. Вони стали цінною фактологічною базою дослідження. Однак вищенаведене не позбавляє актуальності нашу історичну розвідку, оскільки досі не було видано комплексної наукової праці щодо висвітлення внеску академіка АН УРСР М.М. Гришка у розбудову галузевої науки крізь призму його науково-організаційної діяльності зі становлення й функціонування Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР.

Мета дослідження: провести історико-науковий аналіз доробку М.М. Гришка у розбудові Відділу сільськогосподарських наук у структурі АН УРСР. Методологічні засади розвідки ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизмі, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності, критичному осмисленні із застосуванням аналітико-системного, проблемно-хронологічного,

порівняльно-історичного методів, джерелознавчого та архівознавчого аналізу і структурно-системного підходу.

Навесні 1945 р. в кулуарах Академії наук УРСР дедалі частіше лунали заклики про нагальну потребу післявоєнного відновлення сільського господарства, що виступає гарантом продовольчої безпеки країни. Як наслідок, було порушено питання про необхідність створення відповідного структурного підрозділу. Зауважимо, що згідно зі Статутом Академії наук УРСР 1945 р. в її структурі функціонували чотири відділи: 1) суспільних; 2) біологічних; 3) фізико-хімічних і математичних; 4) технічних наук. Одним з ініціаторів створення нового – сільськогосподарського відділу був академік АН УРСР М.М. Гришко. Саме він очолив спеціальну комісію у складі академіка О.І. Душечкіна, членів-кореспондентів АН УРСР В.Ф. Старченка, П.А. Власюка, П.С. Погребняка, Я.В. Ролла, М.І. Рубенчика та професора О.П. Маркевича. Вже 4 вересня 1945 р. Президія АН УРСР звернулася до Ради Народних Комісарів УРСР з проханням затвердити її рішення про потребу створення спеціального аграрного підрозділу у своїй системі. У свою чергу, Рада Народних Комісарів УРСР та Центральний Комітет КП(б)У 20 жовтня 1945 р. прийняли постанову про організацію Відділу сільськогосподарських наук у структурі АН УРСР «... з метою створення... єдиного керуючого наукового органу сільськогосподарської науки для всебічного і повного вирішення теоретичних питань, пов'язаних з підвищенням родючості ґрунту, створенням нових більш врожайних культур, розробкою ефективної системи живлення рослин, а також для розв'язання завдань сільськогосподарського машинобудівництва і тракторобудівництва» [6, с. 11–12]. Отже, завдання Відділу полягали, по-перше, в розробці теоретичних проблем, передусім найактуальніших для сільськогосподарської науки, які не змогли розв'язати окремі галузеві науково-дослідні інститути і дослідні станції, а по-друге – у широкому й ефективному впровадженні результатів теоретичних розробок учених у сільськогосподарське виробництво.

Першим головою Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР став академік АН УРСР М.М. Гришко, який здійснював керівництво упродовж 1946–1948 рр. До складу бюро увійшли ще: О.І. Душечкін, П.А. Власюк (секретар), В.П. Поспелов, А.О. Сапегін та В.Ф. Старченко.

Слід зазначити, що М.М. Гришко очолив спеціальну комісію від Президії АН УРСР щодо доцільності заснування низки наукових закладів у структурі новоствореного підрозділу. Як наслідок, її рішення підтримав уряд УРСР і свою діяльність розпочали: 1) Інститут фізіології сільськогосподарських рослин і агрохімії АН УРСР на чолі з дійсним членом АН УРСР О.І. Душечкіним; 2) Інститут генетики і селекції АН УРСР (директор – дійсний член АН УРСР В.Я. Юр'єв); 3) Інститут ентомології і фітопатології АН УРСР під керівництвом дійсного члена АН УРСР В.П. Поспелова та 4) Інститут лісівництва АН УРСР (очільник – член-кореспондент АН УРСР П.С. Погребняк). Крім того, Рада Народних Комісарів УРСР і Центральний Комітет КП(б)У також ухвалили підпорядкувати Відділові сільськогосподарських наук АН УРСР вже існуючі в її системі установи: 1) Ботанічний сад АН УРСР (директором якого також був дійсний член АН УРСР М.М. Гришко); 2) Лабораторію ґрунтознавства АН УРСР на чолі з дійсним членом АН УРСР О.Н. Соколовським; 3) Лабораторію машинознавства і сільськогосподарської механіки (директор – член-кореспондент АН УРСР А.О. Василенко) [8]. Під керівництвом М.М. Гришка були розроблені структури і штатні розписи установ, окреслені їх наукові завдання тощо [6, с. 11–12].

Уже на грудневій сесії АН УРСР 1945 р. її дійсний член М.М. Гришко доповідав «Про організацію Відділу сільськогосподарських наук в системі АН УРСР». У своєму виступі він розглянув передумови створення підрозділу, його першочергові завдання та фактично вперше оприлюднив учасникам зібрання відомості про головні досягнення. М.М. Гришко покладав великі надії на новостворений Відділ сільськогосподарських наук, що, на його переконання, стане «... діючим теоретичним центром сільськогосподарської науки на Україні

і, найголовніше, – що його робота сприятиме швидкому відновленню й дальшому розвитку нашого ... сільського господарства» [9, с. 19].

Період становлення Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР попри докладання чималих зусиль когорти вчених, зазнав чимало організаційних та матеріальних труднощів. Серед них слід виділити: незадовільний стан житлових умов для працівників; кадрові питання; післявоєнна відбудова приміщень; зведення нових експериментальних баз та ін. [10, арк. 121]. Голова Відділу сільськогосподарських наук не стояв осторонь першочергових проблем і докладав усіх зусиль для розв'язання виниклих питань. Яскравим прикладом є його лист до голови Ради Міністрів УРСР М.С. Хрущова, датований 26 листопада 1946 р., про включення до п'ятирічного плану розвитку народного господарства УРСР будівництва наукового містечка установ відділу [11].

Незважаючи на вищезазначене, Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР виконував поставлені перед ним завдання. Ключову роль у цьому відіграли наукові установи, що функціонували в його структурі. Саме вони стали координаційними науково-методичними центрами за проблемою, налагоджували тісну співпрацю з галузевими інституціями та дослідними селекційними станціями на місцях [12, с. 17]. Принагідно зазначимо про здобутки, яких вдалося досягти Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР за часи керівництва М.М. Гришка:

✓ Ботанічний сад, який паралельно очолював М.М. Гришко, продовжував своє будівництво, поповнювався новими численними формами, видами, сортами та екземплярами декоративних, плодових, технічних і ефіроносних рослин; вивчені та передані виробництву нові сорти винограду й персиків для північної частини УРСР; досліджені способи порушення періоду спокою у картоплі – з'ясована можливість значно поліпшити використання посівного матеріалу і підвищити його продуктивність.

✓ Інститут фізіології рослин і агрохімії, досліджуючи проблеми удобрення, встановив, що спільне використання фосфоритів і гною наближає дію фосфоритів до дії суперфосфату. Це мало велике народногосподарське

значення. Вивчення дії добрив на кок-сагіз, цукрові буряки та інші культури дало можливість зробити низку практичних пропозицій виробництву.

✓ Інститут генетики і селекції шляхом схрещування топінамбура з соняшником одержав гібрид, стійкий до численних захворювань і здатний давати високу врожайність. Шляхом обробки насіння холодом (–50, –70 протягом 44–48 годин) досягнуто підвищення схожості та розвитку ростка кок-сагізу.

✓ Інститут лісівництва розробив ефективний метод визначень полішахматних змішувань культур, що мав велике значення у практиці лісонасаджень. Дослід вирощування сосни без гілок сприяв значному прискоренню росту та розвитку деревних рослин і допоміг одержати будівельні матеріали високого гатунку.

✓ Надзвичайно цінними для науки в технічному і сільськогосподарському виробництвах стало використання розробленої директором Лабораторії ґрунтознавства О.Н. Соколовським теорії походження лесу. Досягнуто значних результатів щодо окультурювання солонців, встановлена можливість стійкого багаторічного підвищення врожаю цукрових буряків на 60–70% шляхом гіпсування окремих видів солончакового ґрунту. Це надало можливість включити до культури великі безплідні території ґрунтів Середнього Придніпров'я.

✓ Інститут ентомології та фітопатології відкрив можливість застосування механічних прийомів боротьби з великим шкідником лісу – мармуровим хрущем, одержав позитивні результати у боротьбі з шкідниками лісів шляхом їх авіазапилення та обробки кореневої системи деревних саджанців. Складено й здано до друку вироблену на основі теоретичних і практичних робіт Інституту інструкцію щодо вчасної діагностики та профілактики захворювань жовтухою у гусені дубового шовкопряда.

✓ Лабораторія машинобудування та проблем сільськогосподарської механіки виконала ряд проблемних актуальних робіт: теоретично обґрунтувала й конструктивно запропонувала вдосконалення сепарувальних органів

складних молотарок. Побудована за її проектом молотарка при випробуваннях надала високі якісні показники роботи, міжвідомчою комісією рекомендована для масового виробництва. Дослідження напруженості колінчастих валів тракторних двигунів привело до з'ясування причин експлуатаційних поломів тракторних валів і рекомендації заходів для їх усунення [5, с. 106–107].

✓ Створення мережі державних заповідників на території УРСР [13] та ін.

Слід віддати належне М.М. Гришку, що протягом двох років Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР вдалося підготувати до друку та видати чимало наукових робіт, які в подальшому здобули високу оцінку у фаховому середовищі та навіть витримали кілька перевидань.

На жаль, як свідчить політика радянської доби, жодні кадрові питання в державі не вирішувалися без партійно-урядових органів. Не оминули вони своєю увагою й Академію наук УРСР. Урядовою серпневою постановою 1948 р. було звільнено частину керівників академічних установ та їх структурних підрозділів у галузі біологічних і сільськогосподарських наук. Під жорна бюрократичної машини потрапив й академік АН УРСР М.М. Гришко.

Підсумовуючи, варто зауважити, що період становлення Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР під проводом академіка АН УРСР М.М. Гришка відбувався у складний післявоєнний час. Завдяки вдало побудованій науково-організаційній діяльності, управлінському хисту, високому професіоналізму, залученню провідних діячів-аграріїв до розбудови сільського господарства йому вдалося зробити очолювану інституцію центром сільськогосподарської науки в Україні.

Список використаних джерел

1. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / ННСГБ НААН. Київ : Аграр. наука, 2012. 416 с.
2. Білоцерківська А.С. Особливості організації наукового забезпечення сільськогосподарської галузі УРСР у 1946–1956 роках. *Часопис української історії*. Київ, 2015. Вип. 31. С. 112– 118.

3. Бірюк А. М. Науково-дослідна робота Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР у перший рік діяльності (1945–1956 рр.). *Історія науки та біографістика*. 2010. № 1. URL : http://inb.dnsgb.com.ua/2010-1/10_biryuk.pdf (дата звернення : 9.10.2017).
4. Мазуренко Т. І. Функціонування Відділу сільськогосподарських наук при Академії наук УРСР (1945–1956). *Історія науки та біографістика*. 2016. № 4. URL : <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-4/10.pdf> (дата звернення : 9.10.2017).
5. Історія Національної академії наук України. 1946–1950 / упоряд. Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. М. Березовський, В. А. Кучмаренко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; редкол. : О. С. Онищенко (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 2008. Ч. 1 : Документи і матеріали. 604 с.
6. Відділ сільськогосподарських наук Національної академії наук України (1945–1956) : зб. док. і матеріалів / УААН, ДНСГБ, НАН України, НБУВ ; за заг. ред. УААН М. В. Зубця. Київ : Аграр. наука, 2008. 348 с.
7. Організація наукового забезпечення сільськогосподарської галузі УРСР у 1946–1956 роках : зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, ЦДАВО України, ЦДАГО України ; уклад. В. А. Вергунов, В. І. Кучер, О. О. Черниш, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Бажан ; за заг. ред. Я. М. Гадзала ; наук. ред. В. А. Вергунов. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 886 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 1492. Арк. 3–8.
9. Гришко М. М. Про організацію Відділу сільськогосподарських наук в системі АН УРСР. *Вісн. Акад. наук УРСР*. 1946. № 1. С. 15–19.
10. Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 1. Спр. 245. Арк. 120–126.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2. Оп. 7 Спр. 3148. Арк. 170–171.
12. Палладін О. В. Постанови Пленумів ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про заходи піднесення сільського господарства в післявоєнний період і завдання інститутів Академії наук Української РСР. *Вісн. Акад. наук УРСР*. 1947. № 4. С. 11–21.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 707. Арк. 63.

References

1. Verhunov, V. A. (2012). *Sil's'kohospodars'ka doslidna sprava v Ukrayini vid zarodzhennya do akademichnoho isnuvannya : orhanizatsiynyy aspekt* [Agricultural scientific research case in Ukraine from the creation to the academic existence : organizational aspect]. Kyiv : Ahrar. nauka, 416. [in Ukrainian].
2. Bilotserkivs'ka, A. S. (2015). *Osoblyvosti orhanizatsiyi naukovoho zabezpechennya sil's'kohospodars'koyi haluzi URSR u 1946–1956 rokakh* [Special features of scientific support of the agricultural sector of the USSR in 1946–1956

years]. *Chasopys ukrayins'koyi istoriyi* [Journal of Ukrainian history]. Kyiv. 31, 112–118. [in Ukrainian].

3. Biruk, A. M. (2010). *Naukovo-doslidna robota Viddilu sil's'kogospodars'ky'x nauk AN URSSR u pershy'j rik diyal'nosti (1945–1956 rr.)* [Research work of the Division of Agricultural Sciences of the Academy of Sciences of the USSR in the first year of activity (1945–1956)]. *Istoriya nauky i biohrafistyka* [History of Science and Biographical Studies]. 1. http://inb.dnsgb.com.ua/2010-1/10_biryuk.pdf [in Ukrainian].

4. Mazurenko, T. I. (2016). *Funkcionuvannya Viddilu sil's'kogospodars'ky'x nauk pry` Akademiyi nauk URSSR (1945–1956)* [Functioning of the Department of Agricultural Sciences at the Academy of Sciences of the UkrSSR (1945–1956)]. *Istoriya nauky i biohrafistyka* [History of Science and Biographical Studies]. 4. <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-4/10.pdf> . [in Ukrainian].

5. Yaremenko, L. M., Starovojt, S. V., Berezovs'ky'j, O. M., Kuchmarenko, V. A., and Ony'shenko, O. S. comps. (2008). *Istoriya Nacional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny`. 1946–1950*. [The history of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946–1950]. Kyiv. 1, 604. [in Ukrainian].

6. Zubets, M. V. ed. (2008). *Viddil sil's'kogospodars'ky'x nauk Nacional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny` (1945–1956): zb. dok. i materialiv* [Department of Agricultural Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine (1945–1956) : Collection of documents and materials]. Kyiv : Ahrar. nauka. 348. [in Ukrainian].

7. Vergunov, V. A., Kucher, V. I., Cherny'sh, O. O., Bilocerkivs'ka, A. S., Kovalenko, N. P., Makovs'ka, N. V., Bazhan, O. V. comps., Ya. M. Gadzalo ed. (2014). *Organizaciya naukovogo zabezpechennya sil's'kogospodars'koyi galuzi URSSR u 1946–1956 rokax : zb. dok. i materialiv* [Organization of scientific support of the agricultural sector of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1946–1956 : Collection of documents and materials]. Vinnitsa : TOV «Nilan-LTD». 886. [in Ukrainian].

8. *Central'ny'j derzhavny'j arxiv gromads'ky'x ob'yednan` Ukrayiny* [Central State Archive of Public Associations of Ukraine], f. 1, op. 70, spr. 1492, ark. 3–8. [in Ukrainian].

9. Gry'shko, M. M. (1946). *Pro organizaciyu Viddilu sil's'kogospodars'ky'x nauk v sy'stemi AN URSSR* [About the organization of the Department of Agricultural Sciences in the system of the Academy of Sciences of the USSR]. *Visn. Akad. nauk URSSR* [Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. 1, 15–19. [in Ukrainian].

10. *Arxiv Prezy'diyi NAN Ukrayiny`* [Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine], f. 251, op. 1, spr. 245, ark. 120–126. [in Ukrainian].

11. *Central'ny'j derzhavny'j arxiv vy'shhy'x organiv vlady` ta upravlinnya Ukrayiny`* [Central State Archives of the Supreme Power and Administration of Ukraine], f. 2, op. 7, spr. 3148, ark. 170–171. [in Ukrainian].

12. Palladin, O. V. (1947). *Postanovy` Plenumiv CzK VKP(b) i CzK KP(b)U pro zaxody` pidnesennya sil's'kogo gospodarstva v pislyavoyenny'j period i zavdannya insty`tutiv Akademiyi nauk Ukrayins'koyi RSR* [Decisions of the Plenum

of the Central Committee of the AUCP(b) and the Central Committee of the CPU(b)U on the measures of the rise of agriculture in the postwar period and the tasks of the institutes of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. *Visn. Akad. nauk URSR* [Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic]. 4, 11–21. [in Ukrainian].

13. *Central'nyj derzhavnyj arxiv vy`shhy`x organiv vlady` ta upravlinnya Ukrayiny`* [Central State Archives of the Supreme Power and Administration of Ukraine], f. 2, op. 7, spr. 707, ark. 63. [in Ukrainian].

Рецензент:

Бородай І.С., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 09.10.2017 р.